

Kukhtyk S. Transformation of defense's function of a state under the influence of globalization shifts (example of Ukraine)

The article is devoted to research the transformation of state's functions under the influence of globalization processes. The special emphasis is given to the analysis of internal and external factors' influence on the development and improvement of the defense's function of a country based on the example of Ukraine. The role and importance of defense's function of a state are described and analyzed as well as the system of measures, which are inherent for this kind of function. The influence of globalization processes on the function of defense of a country and further changes in the state are identified and examined.

The changes in defense's function of Ukraine (e. g. increased budget for defense industry), which emerge during the appearance and dissemination of external and internal threats, are described.

The role and influence on transformation of defense's function of state of civil society, i. e. volunteers from different self-organized communities in Ukraine, armed volunteer battalions as well as support (e. g. financial support, external military instructors and non-lethal weapons) are analyzed.

Key words: functions of state, defense's function of state, globalisation proceses, volunteer battalions, volunteers.

УДК 316.3-027.31: [34+17]

*Лариса Анатоліївна Кушинська,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Інституту політології та права
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВИХ ТА ЕТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Сучасне суспільство є неоднорідним утворенням, в якому співіснують держави, нації, що борються за своє право на державність, народи, що, існуючи у формі племен, перебувають під юрисдикцією інших країн. Це утворення є динамічним, а глобалізація, будучи природним наслідком цієї динаміки, передбачає існування певних однотипних уявлень, правових та етичних ідей, понять. Важко сказати, наскільки позитивним є це явище, однак воно є об'єктивною реальністю, на яке мають зважати сучасні народи і нації, котрі не бажають лишитися на узбіччі історії. Всі народи пройшли свій унікальний шлях становлення та розвитку, але не кожному із них вдалося забезпечити своє існування у формі суверенної незалежної держави.

Нині в Україні, котра здобула незалежність майже чверть століття тому, тривають процеси гармонізації законодавства, подолання негативної політико-правової спадщини пострадянського суспільства, а також визначення вектора подальшої розбудови вітчизняної правової системи. Процеси глобалізації, вплив яких є незаперечним, не лишають поза увагою й сучасну Україну.

Оскільки зазначена проблематика має очевидний міждисциплінарний характер, серед дослідників, котрі приділяли їй увагу, є правознавці, філософи, соціологи. Серед правознавців окремі аспекти проблеми розглянуто у працях Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, соціологів О. Маркозової, В. Танчера, І. Чудовської-Кандиби, філософів В. Андрущенко, В. Савельєва, О. Чаплигіна та інших дослідників.

Метою статті є визначення напряму зміни і трансформації правових та етичних уявлень і формату їх подальшого співіснування у динамічному глобалізованому світі і, на основі цього, приблизний прогноз для України.

Якщо звернутися до передісторії виникнення правових та етичних поглядів, то стає зрозумілою різниця між додержавним і державним суспільством. У додержавному суспільстві звичай-мораль-релігія становили собою триєдине ціле і не суперечили одне одному, а були похідними й взаємодоповнюючими. Ця тріада стала визначним чинником для самоідентичності народу, що в подальшому стане головним етичним орієнтиром додержавного суспільства при поділі на «своїх» і «чужих».

Пізніше цей поділ стане визначальним при обґрунтуванні і веденні будь-яких війн. Кожен народ презюмував свою вищість стосовно інших, намагався пояснити своє походження за допомогою надприродних істот та явищ. Так виникли міфи, котрі були як першою спробою пояснити закономірності природних явищ і місця людини в них, так і першим зразком ідеології та легітимізації потестарної влади додержавного суспільства в особі вождів, жерців, старійшин. Правила додержавного суспільства не передбачали винятків, а мали суворо імперативний характер.

Відтак, маючи додержавне походження, ці уявлення не зникли безслідно, а природним чином перетворилися на правові погляди, що у сукупності сформували правову культуру та правосвідомість кожного народу. Важливою особливістю націй та народів є те, що кожен із них володіє особливим ідейно-світоглядним і нормативним складом, стилем мислення, менталітетом. Така своєрідність характеристик нації не може не враховуватися при осмисленні властивостей і якостей правової свідомості на її суспільному, груповому та індивідуальному рівнях [1, с. 123].

У тих, існування котрих супроводжувалося постійною боротьбою з сусідами, формувалися воєнничість та конкурентоздатність. Народи, які перебували в комфортних умовах, за яких все необхідне вони отримували від самої природи, лишилися у первозданному вигляді. Наприклад, племена Амазонки. Ті, які задля виживання мали самоорганізовуватися, наприклад, слов'яни-землероби, сформували такі правила, за яких кожна особа була цінною задля здійснення загальної справи. Отже, в усіх народів природним шляхом сформувалася своя мораль, котра створила комплекс унікальних етичних понять, а ті, у свою чергу, стали основою правових уявлень.

Відтак, виникаючи й закріплюючись як система етичних понять, народні уявлення про справедливість протягом історії еволюціонували, трансформувалися та певною мірою змінювалися, однак першооснова їх лишилася тим стержнем, що визначає менталітет і правову культуру й правосвідомість сучасних народів у глобалізованому світі безвідносно до того, чи існує народ у формі держави, чи перебуває під юрисдикцією іншої країни.

Юридичний словник визначає правосвідомість як систему понять, поглядів, уявлень і почуттів з приводу діючого або бажаного юридичного права, а також діяльності, пов'язаної з цим правом. Вона є найближчим ідеологічним джерелом об'єктивного юридичного права й дотримання законності. Проте здатна відігравати й протилежну роль [2, с. 514–515].

Правова культура — це комплексне поняття, що включає в себе і правосвідомість, але це сукупність досягнень суспільства, його соціальних груп у галузі регулювання суспільних відносин; система правових цінностей суспільства [3, с. 26].

Сформувавшись у ранніх суспільствах, ці етичні та правові уявлення, що стали підґрунтям для ідеології, підлягали подальшій еволюції протягом історичних епох. Вони мали подвійне втілення, з одного боку, перебували в основі всіх війн, релігійних, загарбницьких, колоніальних, з другого — саме вони у своїй трансформації в Новітній час дозволили переглянути помилки попередників і були поштовхом для філософського переосмислення головних етичних і правових цінностей та уявлень, на яких трималося тогочасне суспільство.

У державному суспільстві етичні поняття відокремлюються від правових. Це не означає їх протиставлення, однак існує чітка різниця між поняттями «правильно» та «правомірно» і перше не завжди відповідає другому. Адже поняття «правильно» ближче до моральних уявлень, у той час як «правомірно» означає суто відповідність офіційному праву (закону або усному наказу правителя). Формується державна ідеологія, панівною формою якої стає релігія. Державне суспільство в своєму розвитку проходить декілька умовних етапів [7, с. 20], кожен з яких характеризується своїм форматом співвідношення правових та етичних цінностей. Зрозуміло, що на кожному етапі є й своя етика.

Доба античного суспільства сформувала поняття імперії як ідеалу правління та захоплення нових територій, численні війни породили культ переможця-завойовника та відоме правило «горе переможеним», що означало сваволю загарбників. У часи Середньовіччя війни набувають релі-

гійного забарвлення, що призводить до Хрестових походів, релігійних війн між прибічниками різних конфесій, тобто філософський поділ на «своїх» та «чужих» може відбуватися всередині однієї держави.

Монополія католицької церкви на Заході й правителя на Сході (московський цар, монгольський хан, китайський імператор) призводить до тотального страху й невігластва. Однак саме в цю епоху формується суспільний запит на освіту, особливо після Великих географічних відкриттів, котрі прискорили товарно-грошові відносини, а отже, необхідність їх правового регулювання.

Університети стають ареною для дискусій, формується критичний тип мислення і світська думка, що протистоїть монополії релігії. Так позначилася криза ранньосередньовічної етики і початок того, що прийнято називати загальнолюдськими цінностями.

Новий час ознаменував собою апеляцію до філософських уявлень античних часів й усвідомлення давнього постулату про людину як мірило усіх речей. Це уявлення виявилось тотожним і християнській етиці, згідно з якою Бог створив людину за образом і подобою своєю, а отже, чи законно її вбивати або піддавати тортурам? Отже, якщо в часи раннього Середньовіччя головний акцент християнської етики ставився на гріховності природи людини (особливо жінки), то в часи Просвітництва, завдяки поширенню освіти, почали з'являтися й інші думки.

Важливим кроком була доба революцій — внаслідок Великої Французької буржуазної революції закріпилися такі поняття, як «державний суверенітет», «права громадянина». Якщо саме поняття «громадянин» у формі «*civic romanus*» було відоме з Римської правової доктрини, то тепер йде апеляція до природних прав людини, які ніхто не може відібрати.

Однак попри всі трансформації варто звернути увагу на те, що існував досить чіткий поділ на «цивілізованих» та «нецивілізованих» людей. До «цивілізованих» відносилися християни або християнізовані народи. Відчутною була місцева ксенофобія, котра закріплювалася в законах у вигляді обмеження у правах представників певних, як правило, некорінних національностей. Обмеження у правах некорінних або корінних народів, котрі існували під юрисдикцією іншої держави, поставило на порядок денний проблему національно-визвольного руху, а також ідею «обґрунтування вишості» однієї нації щодо інших.

Така апеляція до «вишості» певного народу призвела до трагічних наслідків та двох світових воєн у Новітній час. Внаслідок винайдення хімічної зброї та зброї масового знищення на межі виживання могло опинитися все людство. Природно, що після завершення Другої світової війни у суспільстві відбулися радикальні зміни етичних та правових уявлень.

Змінилося саме поняття «цивілізованість». Під ним почали розуміти толерантність, повагу до людини незалежно від раси, статі, мови та релігії. Наслідком поширення грамотності та пізнавального інтересу стало пізнання культури самих націй та народів, їх віри, поглядів, переконань. Врешті, з'явили якісно нові течії, котрі, зародившись на основі давніх філософій, стали однією з реалій новітньої етики — пацифісти, хіпі, ті, хто виступає проти насильства у будь-якій формі.

Таким чином, сучасна етика у глобальному розумінні є системою цінностей, котра сформувалася на основі переосмислення історичних здобутків людства у духовній сфері та прагнення не допустити повторення помилок минулого. Хоча, зрозуміло, нині не всі держави прямують до цієї єдиної системи цінностей, оскільки кожна з них має свої ідеї та переконання.

Отже, як впливає зі сказаного вище, глобалізація як об'єктивна реальність сучасного світу виникла не на порожньому місці, а була закономірним наслідком пожвавлення міжнародних контактів та утворення світового ринку. У 1961 р. термін «*globalization*» був уперше зафіксований в англomовному словнику, а після того як у 1983 р. професор Гарвардської школи бізнесу Т. Левітт опублікував статтю «Глобалізація ринків», йому стали приписувати сучасну популярність цього поняття. Сам термін періодично зазнає критики, зокрема, є нарікання стосовно його невизначеності і політичної переважаності [4, с. 24], однак він має визначні характеристики, щоб сприйматися у прийнятному сенсі.

Нині глобалізація у загальному розумінні означає перетворення певного явища на світове, котре тією чи іншою мірою стосується всієї земної кулі. Під таким розуміється і процес розповсюдження інформаційних технологій, а також продуктів і систем в усьому світі, що передбачає економічну і культурну інтеграцію. Дослідники виокремлюють три ракурси глобалізації як со-

ціального явища: соціально-політичний, соціально-економічний, соціокультурний [4, с. 40]. Як будь-яке об'єктивне явище, глобалізація має своїх прихильників та опонентів.

Прибічники цього процесу вбачають у ньому можливість подальшого прогресу за умови розвитку глобального інформаційного суспільства. Забуваючи при цьому, що таке передбачає щонайменше рівень життя кожної окремої держави. Опоненти попереджають про небезпеку глобалізації для національних культурних традицій і поглиблення соціальної нерівності, котра обумовить динамічний розвиток одних народів та занепад інших [7, с. 15–16].

Глобалізація як процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції ще більше оголила протиріччя між різними країнами та позначила різницю їх правових уявлень. Прискорення темпів глобалізації призводить до виникнення у світі опозиційного до неї політичного руху — антиглобалізму. Опоненти звертають увагу на збільшення нерівності та деградацію навколишнього середовища, що відбувається внаслідок глобалізації [6, с. 189]. Перенесення виробництва із розвинутих країн у країни з дешевшою робочою силою призводить до ліквідації робочих місць і безробіття у перших. Внаслідок цього країни зі стабільною економікою та рівнем життя фактично заповнюють культури інших, менших країн, нівелюючи їхні традиції, правові уявлення та цінності. Невдоволення глобалізацією характерне як у країнах, що розвиваються, так і в країнах із розвинутою економікою.

Говорячи про глобалізацію, варто звернути увагу на те, що це не нове за своєю суттю поняття, воно фактично повторює старі помилки. Історії держави і права відомі спроби на офіційному державному рівні нівелювати правові переконання та цінності. Законодавство Радянського Союзу, котре пережило чотири етапи кодифікації, кожного разу фактично ігнорувало правову культуру тих республік, що входили до його складу. Три із них уособлювали європейський тип правової культури, три — слов'янський, три — кавказький, п'ять — азійський, одна — романський. При цьому кожна республіка мала свої локальні особливості правових уявлень, обумовлені попереднім історичними, географічними та економічними чинниками, а у складі самої Російської Федерації співіснували десятки народів та народностей, що вели кочовий та напівкочовий спосіб життя.

Запровадження за таких умов єдиного радянського законодавства мало наслідком невідповідність закону існуючим реаліям і відносинам, формуванню на цій основі системи подвійних стандартів, прогалин у законодавстві, абсолютизації норми, колізій моралі та законності і правовий нігілізм, що виник у результаті очевидної невідповідності офіційного законодавства правовим уявленням населення.

Радянська правова система породила міф про стабільний правопорядок, однак на практиці такий забезпечувався не повагою до права, а страхом покарання за недотримання закону. У союзних республіках кавказького та азійського типу сформувалася відчутна система подвійних стандартів, за якою офіційне законодавство існувало паралельно з місцевими правовими уявленнями, котрі здебільшого перебували у різкій колізії з державним правом. Нині, понад 20 років по тому, у сучасному світі можна спостерігати подібне явище — внаслідок глобалізації відбувається й запозичення правових зразків, котрі, покриваючи потреби ринкової економіки, не завжди відповідають правовим переконанням населення.

Говорячи про позитиви глобалізації, варто відзначити тенденцію до збільшення світських країн, котрі на рівні державної політики демонструють прихильність до загальнолюдських цінностей, за яких ідеї раціоналізму, гуманізму, толерантності як надбання європейської цивілізації поширюються природним шляхом і збагачуються кращими зразками світової культури. У процесі теоретичного осмислення існує два погляди на сутність глобалізації та її впливу на світові тенденції.

Представники Стенфордського університету з США вбачають у глобалізації позитив, оскільки за останні 100 років зміцніло загальне переконання та віра у раціональність, справедливість та рівність. Вчені з Гумбольдського університету Берліна, навпаки, наполягають, що глобальні об'єднання є надуманими, а не реальними і часто є інструментом зовнішнього тиску на внутрішню політику, а отже, систему цінностей.

Зерно істини є у кожного із цих напрямів. З одного боку, в сучасному світі сформовані свої правничі системи, кожна держава має свою систему законодавства. Те, що вважається злочином в одній державі, може бути проступком в іншій, або ж просто не вважатися за такий. Різняться

також і етичні погляди, котрі у сучасному світі не завжди відповідають правовим. Зокрема, якщо у країнах Сходу здебільшого етика відповідає закону, то у країнах Європейського регіону та Північної Америки відчувається, а також в окремих пострадянських державах відчутною є різниця між законом і мораллю.

Відтак, говорячи про вплив глобалізації на еволюцію етичних і правових поглядів, варто звернути увагу, що, з одного боку, такі надбання людства, як раціональність, справедливість та рівність, що є суто європейськими цінностями, поступово усвідомлюються іншими регіонами світу. При цьому триває обмін культурними надбаннями. Очевидним є зростання популярності гуманістичних ідей та окремих постулатів світових релігій, котрими переймаються не лише сучасні філософи-науковці, а й пересічні громадяни, котрі можуть бачити у цих віровченнях щось близьке і цінне. Процес культурних взаємовпливів є позитивним за умови усвідомлення їх рівноцінності та відсутності претензії на гегемонію правової спадщини будь-якої держави.

З другого боку, варто поважати існуючі системи етичних, правових і культурних переконань кожного народу, кожної країни, котрі лишаються природнім мірилом свободи та справедливості. Людство, що сформувало етичні надбання у процесі співпраці та обміну досвідом, ніби обирає найкраще з кожної системи, держави чи нації. Прагнення до раціональності відбувається за своїми напрямками, і важливо у загальній еволюції не допустити замість формування єдиних еталонів чи зразків нав'язування того, що веде походження від більш «сильної», «впливової» чи просто амбіціозної держави.

Доводиться констатувати, що додержавний поділ на «своїх» та «чужих» лишається визначним. Змінилось лише те, що саме визначає цю належність. Однак не припинилися конфлікти на цій основі, котрі переростають у відкриті військові протистояння. Тож культурний обмін і прагнення до раціональності нині не можуть стати на заваді здійсненню політики. Можна сподіватися, що у майбутньому це питання буде вирішене природнім шляхом подальшої еволюції правових та етичних поглядів сучасного суспільства.

Еволюція правових та етичних поглядів у сучасному глобальному світі є природнім процесом, що триває із додержавних часів. Прагнення до гармонійного співіснування, до мирного середовища та духовного розвитку було притаманне людству протягом всієї його історії. Однак лише у глобальному середовищі, з появою інформаційних систем стало можливим більше пізнання світових культур, спілкування не лише на офіційному міждержавному рівні, а й на рівні звичайних людей. У процесі цього спілкування відбувається обмін досвідом, пізнання культурних цінностей інших народів, а подекуди — переосмислення власних переконань. Попри всі розбіжності у правових, етичних та культурних переконаннях можна констатувати загальне прагнення до життя у мирі й гармонії.

Кожен народ має свій «рецепт» досягнення цієї мети. В епоху глобальних технологій, культурного обміну та існування зброї масового знищення варто розуміти, що будь-яка еволюція — це природній процес, котрий не є і не може бути прискорений неприродним чином. Адже етичні уявлення — це те, що перебуває у свідомості людини, і будь-який надприродний злам не принесе бажаного результату, радше навпаки — може призвести до протилежного результату.

Стосовно України варто розуміти, що головною особливістю її державно-правового розвитку в історичному контексті було існування під юрисдикцією інших держав, за якого вона реалізувала свій шанс на власну державність. Сучасна Україна має свої як позитивні, так і негативні моменти. Серед позитивних варто відзначити прагнення посісти своє місце серед європейських народів, реалізуючи природній потенціал та спадковість політико-правової традиції. Серед негативних доводиться констатувати ту саму невідповідність вітчизняного законодавства правовим уявленням і невирішеність на законодавчому рівні багатьох актуальних питань, зволікання з якими може стати фатальним. Це і відсутність спрощеної процедури приватизації землі безпосереднім виробником, і недостатній захист майнових прав, та інші прогалини у законодавстві. Тож Україні, як і іншим державам, не уникнути впливу глобалізації, важливо при цьому розуміти, що саме варто запозичувати.

Можливо, у подальшому людство буде існувати як така спільнота, котра увібравши кращі досягнення кожного народу, зуміє забезпечити виживання людської цивілізації, в якій національні культури будуть не протистояти, а по-справжньому співпрацювати. За таких умов гасло Європей-

ського Союзу — «єдність у багатоманітності» — набуде нового, планетарного переосмислення не тому, що воно має суто європейське походження, а тому, що природнім шляхом людство усвідомить унікальність етичних і правових уявлень кожного народу.

Список використаних джерел

1. *Потапенко Н. О.* Вплив національного чинника на правосвідомість особистості / Н. О. Потапенко // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право : зб. наук. пр. — К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. — Вип. 22.
2. *Юридичний словник-довідник* / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. — К. : Феміна, 1996. — 696 с.
3. *Третьак С.* Правове забезпечення правової культури населення як умова становлення основ громадянського суспільства / С. Третьак // Право України. — 2005. — № 4.
4. *Андрущенко В. П.* Освітня політика (огляд порядку денного) / В. П. Андрущенко, В. Л. Савельєв. — К., 2010. — 368 с.
5. *Людина і соціум у глобалізованому світі* : моногр. / О. К. Чаплигін, Н. С. Корабльова, А. С. Дорошкевич, О. О. Маркозова та ін. ; за ред. проф. О. К. Чаплигіна. — Х. : ХНАДУ, 2012. — 340 с.
6. *Танчер В. В.* Мультикультурні проблеми соціального світу, що глобалізується / В. В. Танчер [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://ijimv.knukim.edu.ua/zbirnyk/1_2/28-tancher.pdf.
7. *Чудовська-Кандиба І. А.* Вернісаж нарисів глобалізації в українському соціальному дискурсі / І. А. Чудовська-Кандиба // Глобальні модерності / за ред. М. Фезерстоуна, С. Леша, Р. Робертсона ; пер. з англ. Т. Цимбала. — К. : Ніка-Центр, 2008. — Вип. 12.
8. *Тойнби А. Дж.* Постижение истории / А. Дж. Тойнби ; пер. с англ. ; сост. А. П. Огурцов ; вступ. ст. В. И. Уколовой ; закл. ст. Е. Б. Рашковского. — М. : Прогресс, 1991. — 736 с.

Кушинська Л. А. Трансформація правових та етичних поглядів у глобалізованому суспільстві

Статтю присвячено еволюції та взаємодії правових і етичних поглядів як складових правової культури суспільства. Звертається увага на колізії справедливості та законності. Подається авторський погляд на проблематику глобалізації в контексті сучасних держав і народів та її наслідків.

Ключові слова: правова культура, етичні погляди, глобалізація, загальнолюдські цінності, законність, правомірність.

Кушинская Л. А. Трансформация правовых и этических воззрений в глобализованном обществе

Статья посвящена эволюции и взаимодействию правовых и этических ценностей как составляющих правовой культуры общества. Обращается внимание на коллизию справедливости и законности. Предлагается авторский взгляд на проблематику глобализации в контексте современных государств и народов, а также ее последствий.

Ключевые слова: правовая культура, этические воззрения, глобализация, общечеловеческие ценности, законность, правомерность.

Kushynska L. The transformation of the legal and ethical views in a globalised society

The article deals with the evolution and interaction of legal and ethical views as part of legal culture in society, focusing on collisions between justice and lawfulness. The author presents her vision of the problems posed by globalisation and its impact on contemporary state and people.

Key words: legal culture, ethical views, globalisation, human values, lawfulness, legitimacy.